

Rozvaliny chrámu Slunce v Anglii

Josef Kořenský; Topičův sborník literární a umělecký; r. III; 1915-1916

Bělavé kusy kamene křesacího vynikají z ornice všech polí a pokrývají celou pláň Salisburyskou, vhodnou pouze za pastvisko ovčího bravu.

Z výšiny té vyčnívá několik kopečků. Zrak archeologův tuší v nich na prvý pohled výtvary rukou lidských, primitivní rovy s naspanými mohylami, v jakých libovali si pravěcí obyvatelé všech zemí, světů a národů. Jednou zoveme památník toho rázu tumulus, jindy kurhán, mound, barrow. Posledních dvou výrazů užívají pro mohylu v Anglii a odvozují jméno barrow (bero) dokonce z hebrejštiny. Zdá se, že etymologie toho slova znamená skutečně místo pláče a nářku. Ale který pravěký národ mohly ty nám zůstat, o to usilují starožitníci marně. Většina mohyl pláň Salisburyské trčí do výše osamoceně, ale jedna skrývá se uprostřed Jehličnatého lesa a přiléhá k samotné silnici. Zelený kužel její prorostlý jest starými borovicemi, a nitro mohyly hostí teď v sobě příslušníky živého rodu králičího.

Brzy potom stanul jsem na nejvyšším místě pláň a mohl jsem přehlédnouti mohyly i vzdálenější. Napočítal jsem jich 14. Některé jsou obehnány valem a vyčnívají z něho jako homole sopečná. Ale což jest několik těch kurhánů dohledných proti všem ostatním roztroušeným v okruhu asi 5 kilometrů! Badatelé zjistili jich tam na 300. Na širém pastvisku žlutl se za srpnového dne ledenec, místy svízel sířišťový, kvetl bílý jetel a kolébala se vánkem metlice. Ještě kousek polní cesty a stojíme před troskami chrámu Slunce.

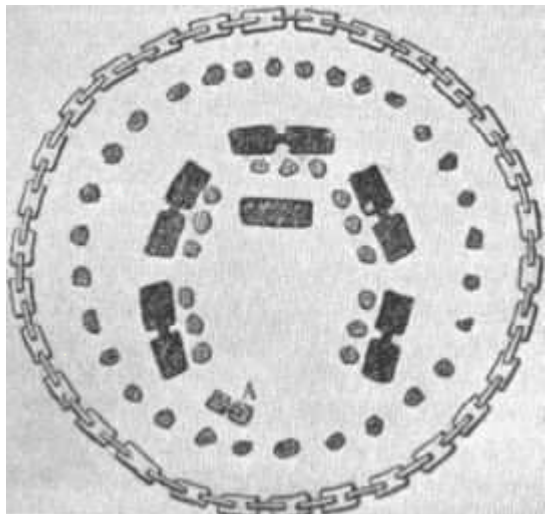
Strážná chata a drátěná ohrada věští, že někdejší božisko těší se účtě také potomstva nynějšího, a že před starobyloou památkou sklánějí své hlavy i největší duchové a myslitelé. A přece vane z rozvalin tak málo vznešené velebnosti, a že se nemohou přirovnávat ani k hellénským pantheonům, ani k dagobám, zakryvaným tropickým rostlinstvem ceylonským, ani ke zříceninám mohutných chrámů a paláců starých Majů na středoamerickém poloostrově Yukatanském nebo k nebetyčným pyramidám egyptských faraonů.

Poutníci, spějící ke starožitnému divu jihoanglickému, patří pouze na trosky několika monolithů povalených a na skupení obrovských menhirů vzpřímených a jinými kolosy vodorovnými nahoře spojených. Pro tyto visuté kameny dostalo se celé praehistorické stavbě názvu **Stonehenge** (čti: Stónhendž). Ve slově stone skrývá se anglosaské jméno stan, angl. Stone, tj. kámen, a ve slově henge anglické sloveso to hang, něm. Hangen, tj. viseti. V anglosaštině zove se kamenné to obětiště Stanhengest, ve spisech z 12. Století uvádí se jako Stanenges, jindy pak jako Hengist's Stones, Stonage nebo Choir Gaur, kruh obrů, obřích kamenů neboli megalithů.

Nad neobyčejnou stavbou žasli již kronikáři před osmi sty věky a vyhlašovali ji za druhý div Anglie. Tehdy jevílo se snad božisko ještě ve své původní podobě a obrovské monolithy spočívaly na prvotních místech. Největší obelisky, zhruba osekané nebo ani nezpracované, zasadili někdejší stavitelé do země v kruhu prvém, rozstavili je kolmo v určité vzdálenosti a spojili jejich čepy kamennými plotnami vodorovnými. Takových monolithů kolmých počítalo se 30, a každý byl asi 5 metrů vysoký. Ostatní dva rozměry čtyřstěnného hranolu činily 12 a 15 decimetrů.

Jednoduché kruhy kamenné budovali předvěcí obyvatelé různých zemí. Památníky takové nalézáme nejenom v Anglii, ale i ve francouzské Bretani, Dánsku, Německu, Španělsku, Portugalsku na Baleárech, Sardinii. V Anglii říká se jim cromlech. Keltské slovo krom znamená zde kruh a lech kámen.

Ze třiceti monolithů kolmých zůstaveny byla časům nynějším pouze polovička, a z vodorovných zachovalo se toliko 5 balvanů. Okružní linii stopovati lze doposud. Průměr tehdejšího kruhu kamenného, obklopeného dokola hlubokým příkopem, měřil asi 80 metrů. Za krajním kruhem největším rozstavili dávní stavitelé ojedinělé balvany menší a vytvořili z nich kamenný kruh vnitřní rovněž o 30 menhirech. Za tímto kruhem vypínalo se do výše 10 monolithů nejmohutnějších, a to v linii podobné obrysu podkovovému. Každá dvojice těchto balvanů byla spojena shora vodorovným balvanem třetím, tak že vytvořovala trojici neboli trilith. Před pěti těmito trilithy, připomínajícími nám patero obrovských bran, stál v téže křivce trilith menší. Ve čtvrté linii spatřovalo se 15 balvanů, rozstavěných rovněž podkovovitě a objímajících uprostřed soustředných křivek ohromný monolith jako největší oltář.

Četná pokolení prožívala život v kraji, na jehož pusté pláni vládl mlčky odvěký památník, a ne jeden smrtelník věřil pevně, že v nitru kamenných kruhů scházejí se k nočním rejům jenom duchové. Darma prohlížel kulturní člověk stěny tvrdých menhirů, aby v nich odkryl tajemné písmo bohoslužebné a vyčetl z něho dobu a jméno někdejšího národa, jenž nám pomník své vzdělanosti zanechal. Původ a vznik salisburyjsého divu nehlásaly ani hieroglyfy, ani značky písma runového nebo stopy foinické. Ale o památné stavbě kamenné věděl dobře již anglický kronikář věku 12., *Galfridus Monemutensis* (Monmouth) a domníval se, že tj. náhrobek postavený dávno před Kristem britským vojevůdčím, kteří podlehly v zápase s náčelníkem výbojných Sasů, s vybájeným Hengistem. Názor osvíceného biskupa šířil se daleko, protože latinské letopisy jeho vyšly také v překladě anglickém a francouzském a byly čítány s velikou oblibou, byť i jeho historie spočívaly zhusta na pouhých bájích. Jinak soudil londýnský architekt *Jones*, když vrátil se z veliké své cesty po Itálii, poznáv tam starobylé památníky římské.

Ze spisu jeho, vydaného v Londýně 1655 a nadepsaného *Essay of Stonehenge* se dovídáme, že pokládal kamenné kruhy salisburyjské za chrám zřízený Římany asi v dobách Konstantina Velikého. Jiní muži, uznávaní jako odborníci, připisovali stavbu keltským Druidům a někteří dokonce kněžím egyptským. Střízlivěji díval se na dávnověký původ kamenné stavby archeolog *John Evans*, známý u nás též z povstání krivošijského, vyhlásiv památník za náhrobek, zasvěcený snad zároveň nějakému obřadu náboženskému. Názor jeho souhlasil s domněnkou věhlasného *Lubbocka*, jenž spatřoval v památce svatyni a sídlo bohoslužebné.

Aby našli jméno pro starověký národ, jenž sám Stonehenge zůstavil, utíkali se myslitelé ke starým kronikářům a uvádějí nám na paměť citáty spisovatelů nejstarších. K rozluštění záhady měl přispěti také starořecký dějepisec *Diodóros Sicilský*, jenž žil již za časů Augustových a čerpal pro své dílo nespolehlivé zprávy Hekataiovy ze směsi pravdy a výmyslů. Romanticky znějící slova, jimiž velebí národ Hyperborejců: „Na dalekém severu za oceánem jest ostrov veliký asi jako Sicilie. Leží v podnebí velmi příznivém, takže se tam klidí úroda dvakrát ročně. Řečený národ žije ve své vlasti neustále v míru a pokoji a nezná sporů a válek. Lidé bydlí tam nejraději v hájích a dosahují nesmírného stáří. Z bohů uctívají nejvíce Apollóna a koří se tomu slunečnému božství za přítomnosti nejvyšších kněží každého dne. Božištěm jest v té zemi nejenom posvátný háj, ale také podivuhodná chrám kruhové podoby a celé město bohu zasvěcené. Svě sídlo mají v městě také pěvci, aby zpěvem a hrou na harfy boha uctívali a velebili. Apollón tak si ostrov oblíbil, že tam každého roku prodlévá a ze zpěvu a tance se raduje. Velekněží chrámovými jsou samotní králové. Když pak tito přinášejí oběti, přilétají ke svatyni hejna labutí a přispívají k oslavě nejvyššího boha.”

Historická báje o Hyperborejcích k řešení otázky o záhadném obyvatelstvu pravěké Anglie sice nepřispěla, ale uváděný kult Apollónův souvisící s ročními počasími, přiměl i věhlasné hvězdáře, aby se původem věkovité stavby salisburyjsé zabývali. Na stopu přivedl je na slovo vzatý archeolog a důmyslný pracovník v oboru praktické egyptologie. Byl to *Sir Flinders Petrie*. S počátku probádal on keltské památky své vlasti, podrobněji vyslovoval se o kamenných kruzích a stanovil jejich polohu a rozměry, načež věnoval se výhradně studiu pyramid a výkopům na půdě staroegyptské, pojistiv si slavné jméno epochálními objevy.

Hvězdářské zkušenosti měli již nejstarší národové, a tedy také stavitelé pyramid. Nová badání potvrzují, že starobylé památky stavitelské, ať již pyramidové náhrobky nebo svatyně a chrámy, byly orientovány podle slunce tak, že zlaté paprsky nebeské koule padaly na žádoucí místo v určitém dni astronomicky důležitém. Ještě větší obdiv vzbuzují v kulturní historii staroegyptské objevy, že orientačním bodem nebyl tehdy pouze oslňující Síríus, ale také Kanopus, stálice první velikosti v rozsáhlém souhvězdí jižního nebe, zvaném Argo navis (loď), hvězda to po Síríu na nebi nejjasnější. Posouditi orientaci dávnověkých staveb anglických vzal si za úkol kromě zmíněného egyptologa *Sir Norman Lockyer*, nepřednější astrofyzik mezi hvězdáři nynější doby, a uložil výsledky svého pozorování ve zvláštním spise „Stonehenge and other British Stone Monuments” již r.1906. U nás přinesly o tom zprávy *Živa* (roč.15. a 16.) a *Věstník Čes. Akademie* z roku 1904, kde prof. *Brauner* odůvodňuje lidové pořekadlo: „Lucie, noci upije” na základě Juliánského kalendáře.

Dle Lockyerových měření zaujímal **oltářní kámen** salisburyjské pláně takové místo, aby na ně dopadly paprsky časným jitem letního slunovratu. Té chvíle stál zajisté velebně před nejsvětějším místem kamenného chrámu, vítal nové období roční s vyjasněnou tváří a pozdravoval první paprsek letního solsticia slavným obřadem náboženským.

Povznášejícím tím okamžikem počínal 21. června nejenom den největšího svátku, svčeneného ode všech praobyvatelů v dávné Anglii, ale dostavovala se zároveň chvíle, v níž spatřoval lid nadpřirozený pokyn k zahájení prací v polním hospodářství. Což jiného mohla by kamenná stavba představovat nežli božičtě posvěcené Slunci? Ale kdo poví nám, jakými cestami brala se osvčta, upomínající na bohoslužbu chaldejskoegyptskou, do země dávnověké Anglie?

Výmluvnými svědky tvrzení Lockyerova jsou u rozvalin chrámu Slunce ještě další dva balvany. Nejvýše trčí ze země menhir, jenž leží asi 50 metrů před největším kruhem a má název Ukazatel. V řeči lidu slove buď Poiner nebo HeleStone. Slovo Hele odvozují někteří vykladatelé od názvu Heol, Haul, tj. slunce, protože slunečná koule vznáší se nad tímto monolithem, když za svého východu dne 21. června vrhá paprsky na oltář. Spojíme-li tento pevný bod se středem oltářního kamene, obdržíme přímkou, jež se kraje paprskem zmíněného slunovratu. Za našich časů nevychází však již slunce v těch místech, jako před sty a tisíci lety, odchýlivši se od místa, v jakém vstávalo, když byla svatyně zakládána a stavěna, ale vychází teď trochu více na východ. Odchylka ta byla oběma badateli změřena co nejúzkostlivěji a z odchylky vyšlo pak výpočtem na jevo, že založení chrámu Slunce spadá do doby 1680 před Kristem. Rozvaliny památné té svatyně dočkaly se tedy ctihodného věku téměř 3600 let.

Přešla tisíciletí, a monolithy chrámu Slunce přečkaly je v neporušenosti a v té podobě, v jaké je pravčič obyvatelé snášeli a svázeli na místo vyhlédnutého božičtě. Tvrdá hornina vzdorovala vlhkému podnebí a odolala zvětrávání tak, že zachovaly se na povrchu zpracovaných menhirů i plošiny, způsobené tesem pádných seker kamenných. Pátráme-li po lomech, z nichž by chrámové kameny pocházely, nenajdeme jich nikde v okolí. O původu některých těch menhirů poučil jsem se již dříve, když prohlížel jsem balvany různého kamene, rozestavené před budovou Britského přírodovědeckého musea v Londýně. Nápis jednoho monolithu tam hlásá: „Greywethers neboli Sarsen Stone. Balvany křemičitého tohoto pískovce roztroušeny jsou v krajině jihovýchodní Anglie jakožto ojedinělé a tvrdé pozůstatky třetihorního útvaru, již rozrušeného a deštěm a vlnami odplaveného. Shluky šedivého toho kamene vypadají z daleko jako brav na pastvině se pasoucí, a proto říká se jim lid Greywethers. Z takových balvanů byla vystavena památná stavba Stonehenge.”

A anglosaštině zovou se ty balvany sarsens a sassens. Jména ta odvozují se od slova ses, plurál sesen a sesons, tj. kámen, skála. Z pískovce jsou všechny monolithy kruhu největšího, jakož i mohutné trilithy; vnitřní obelisky ukázaly se býti horninou vyvělou barvy namodralé. Pro tento odstín dostal kámen jméno bluestone, modrák. Svým složením podoben jest diabasu. Původ eruptivních těch balvanů připisuje se době ledové. Četnými bludnými kameny honosí se celý anglický jih, ale mnohé z nich zmizely již dávno s povrchu, ježto jich bylo užito buď za štěrk nebo stavební kámen. Dávnověké svědky periody glaciální stihl týž osud, jakému podlehy bludné balvany žulové v nížině severoněmecké, stavebním kamenem velice chudé. Z těch příčin mizí s anglických plání i pískovcové zbytky z pozůstalé formace třetihorní a bludné balvany diabasové, a zmizely také mnohé menhiry z chrámu Slunce. Nynější ostatky těší se však úctě všech lidí a požívají ochrany samotného zákona.

Ačkoli vyznamenávají se všechny balvany pískovcové a trochu měkčí kameny diabasové značnou tvrdostí, přece byly obráběny pouze sekerami a kladivy kamennými. Výkopy na místě podniknuté to potvrzují. Také k obroušení hrubých ploch a hran používali starobyli kameníci zase jenom kamene. K účelu tomu hodily se jim kusy zvící lidské hlavy; nalézají se tam v základech dosud. Na mnohých z nich lze spatřiti ještě vodorovnou plochu třecí. Z archeologických výkopů, vykonaných poslední dobou na půdě chrámové a v okolí, vychází na jevo, že lidská ta díla pocházejí z kulturní doby kamenné, a to neolithické. Za výtvor těch časů pokládá chrám Slunce také berlínský archeolog *Schuchhardt*, ale spatřuje v kamenných kruzích a trilithech pouhé znamení náhrobní. K domněnce té vedly ho pozůstatky kostí lidských (hovčezích, jeleních), pomíchaných s dřevěným uhlím a střepe primitivních výrobků hliněných. Nálezy toho druhu vykopávají badatelé ze země všude tam, kde se objevují kamenné památníky rázu podobného, ať v Anglii, Cornwallu nebo Skotsku. Téhož rázu jsou vykopávky, vynášené na světlo z mohyl salisburyjské pláně. Většina těch kurhánů prokopávala se již před několika desetiletími, a jenom některé stály do nedávna nedotknuty. Bronzových milodarů dostávalo se pravčičkém zesnulým podle všeho velmi málo. Jen v těch mohylách, jež zdají se býti mladšími, tajila v sobě navezená země malé bronzové sekyrky a dýky.

Pozornosti novčjšich badatelů neušlo, že se v náspech kurhánových vyskytují zhusta kamenné úlomky a třísky z těch balvanů, jež kameníci stavíci chrám Slunce zpracovávaly. *Schuchhardt*, jenž prodlčval za archeologickými studiemi v Anglii roku 1910, vyvozuje z nálezů těch úsudek, že mohyly a chrám Slunce

spadají svým původem do současné doby a že pocházejí z let asi 2100 př. Kristem. O účelu kamenné stavby mínění vědců se tedy rozcházejí, ale všichni shodují se v tom, že bojiště Stonehenge náleží k nejpamátnějším výtvorům doby neolithické, lišíc se slohem ode všech megalithických pomníků ostatních..

Menhiry a kromlechy budovali pravěcí obyvatelé Anglie nejenom na ostrově největším, ale také na ostrovech sousedních, na Hebridech, ba i na ponurých Orknejích. V hebridském archipelů stal se archeologicky památným ostrov **Lewis**. Shluky těchto monolithů skládají se z několika kusů nepravidelně rozestavených, ale nedosahují nikdy takového počtu, jakým se honosí kamenné řady pravěkých pomníků ve francouzské Bretagni nedaleko městečka, jehož jméno Carnac. Poutník spatřuje tam blízko atlantických břehů na sta žulových menhirů, postavených do jedenácti přímých a rovnoběžných kolonád a mířících k oceánu.

Prvotně čnělo z karnacké půdy na tisíce obelisků do výše, nyní počítá se jich už jenom asi 1000. Dávnověcí obyvatelé svázeli na posvátné to místo kamenné balvany jen zhruba zpracované a o průměrné výšce asi 5 metrů. Štíhlejší část žulového monolithu vžela v půdě, objemnější vypínala se nad zemi. Mluví-li se obrazně o městě menhirů, míní se vždycky bretonský Karnak, kde zelená se ještě keltská větve jazyka britanského. Když bylo všech jedenáct řad karnackých obelisků změřeno, vyšlo na jevo, že mají v celkové délce půldruhého kilometru. Samo starobylé jméno karn hlásá v překladě kámen.

Tolik žulových monolithů, jako bretonský Karnak, čítal na světě pouze ceylonský bronzový palác v Anuradhapuře, nyní v ssutinách pohřbený a tropickým rostlinstvem husté gžungle zakrývaný. Bloudil jsem duchem jako v pohádce, když přehlížel jsem tam tisícové sloupy jako vysoké žerďi ještě seřaděné nebo již k zemi povalené. Přelétlo přes ně již přes dva tisíce let, ale zůstavily tvrdou horninu neporušenu až na časy nynější.

Také si připomínám, že bránovité trilithy nebudovali jenom pravěcí národové evropští, leč i také ostrované Jižního moře. Zvěděl jsem o nich teprve, když navštívil jsem před patnácti lety souostroví Tongajské. Památník ten skládá se z korálového vápence, podobá se dolmenu a zove se v tongajštině hamonga. Z které doby pochází, neví se. Posílá-li kdo pohlednici z Nukualofy, jistě pošle také obrázek záhadného trilithu jihomořského.